

CSIKSOMLYÓ, ERDÉLY ÉS A KÖZÉPKOR

Akármerre is járunk Magyarország földjén, mindenütt azt látjuk, mennyire középkori gyökerekből, lélekből nő ki a barokk. Itt is, mint a Habsburgok mindkét nagy birodalmában, a barokk századok a középkori lélek utolsó föllobbanásai. Míg Európa nyugatján a fölvilágosodott, racionalista és demokrata téveszmék hideg mosollyal és gúnyos gyűlölettel indulnak a rohamra nagy századok szent öröksége, az emberiség és kereszténység biztos fundamentumai ellen, addig Spanyolországban, Délnémetországban és hazánkban még építő, alkotó munka folyik, a megtartás szívós munkája. Ez a munka volt a sokszor lenézett 18. század feladata nálunk, amikor romjaiból kellett újjáteremteni az országot. És az újjáépítés legbiztosabb alapja itt sem lehetett más, mint a középkori keresztény magyar hagyomány. Ide nyúl vissza a kor, amikor Szent Istvánt, Szent Lászlót és Szent Imrét helyezi az oltárokra Pozsonytól Nagykanizsáig és Székesfehérvártól Csíksomlyóig, amikor iskoladrámákban és eposzokban hirdeti a magyar előidők, az árpádházi szentek és a Hunyadiak dicsőségét, amikor gondolkodásában visszanyúl a skolasztika és misztika örök eszméihez, a „philosophia perennis” tanításához.

Amikor pedig Csíksomlyón, a Székelyföld szívében, a gótikus csodatévő Madonna köré barokk templom épül s kialakul magyar szini hagyományunk egyik legértékesebb alkotása, a nagypénteki misztériumjátás, akkor itt is csak ősi századok öröksége jelenik meg a véres századok után újra. Nincs itt szó semmi szándékoltságról, elfeledett hagyományok erőszakolt felújításáról! A katolikus székelység hegyeinek kemény világában híven megőrizte a magyar Középkort: nem szakadt ki sosem belőle! Hisz amikor a nyughatatlanvérű, lázas János Zsigmond ide is megkísérelte belopni a romboló újítások szellemét, a csíki székelység fegyverrel állt ellen a merészségnek! A nők, gyermekek pedig a csíksomlyói Szűz oltára körül térdeltek s az ima fegyverével védték a katolikus múltat, mely itt százszorosán magyar múlt is volt.

Igy azután, amikor a barokk 18. század útnak indítja a csíksomlyói misztériumjátászt, magától érthető gesztusként középkori formákat alakít ki, nagy hagyományokat él jelené. A Középkort éli és a Középkorban él! Nem is hagyomány ez számára, hanem jelen, nem felújítás, hanem szerves folytatás. Amint a Székelyföld középkori templomai

továbbra is a lélek áhítatának megszentelt helyei maradnak, úgy élnek tovább színpadi formák, drámai tartalmak.

Epikai nyíltság, az anyag szinte határtalan kiterjedése: ezzel jellemzi *Frey* a középkor misztériumdramáit. De ugyanaz elmondható a csíksomlyói játékokra is. Hisz itt is egy-egy misztérium hatalmas anyagot foglal magába, helyenként szinte az egész isteni világtérvet színreviszi. Említsük talán az 1752. évi előadást, amelyik, mielőtt a tulajdonképeni passiót színrevinné, szinte epikai terjengőséggel eleveníti meg az Ótestamentum jeleneteit: a tízparancsolat vételét, Josias király történetét, Nabugodonosor győzelmét a zsidókon, Jeremiás jövendölését, a babiloni fogságot és az ósatyák imáját a limbusban. A passióhoz pedig a hitszegő zsidók büntetéseként kapcsolódik Titus császár jeruzsálemi hadjárata, majd egy jellemzően középkori jelenet: Sinagoga és Nemesis Divina párbeszéde. Jóformán egyik misztérium sem elégszik meg pusztán a szenvedéstörténettel, hanem a gótikus passiók módjára széles metafizikai keretet ad a történetnek. Ezért itt is az epikus jelleg az uralkodó, a barokk drámai formák közepette. A szélesen folyó, négyrimű verselés is az epika hagyománya.

De tárgyszerinti egyezések is találhatóak a csíksomlyói misztériumok és középkori színjátékok közt. Több ilyen egyezésre *Dömötör* Tekla utalt, aki először írt magyar nyelven korszerű összefoglaló munkát a passiójátékról. Így középkori eredetű Judás halálának jelenete, a zsidó papok csodálkozása Jézus bölcsességén, az ördögök tanácskozása, a pokol benépesítése. Ilyen jelenetek számos középkori színjatekben fölbukkannak, de gyakoriak Csíksomlyón is.

A pusztá tárgyszerinti egyezéseken túl a játékok szeleme, nyelve is sokszor a középkort juttatja eszünkbe. Nem állhatjuk meg, hogy ne idézzük itt az 1752. évi misztériumból Krisztus gyönyörű szavait az Olajfák hegyén. Ezekben a szavakban valóban misztikus mélység, a középkori kereszténység öröksége nyilvánul meg. A székelység misztikus lelkének egyik legszebb megnyilatkozása ez a néhány versszak:

*Atyám, ki engemet e földre küldöttél,
Hogy az embereket, kiket teremtetél;
Meg váltsam és halált értek szenvedyek,
Im el jött az óra, dicsőis meg engem!
Mert a te fiad is meg dicsőít téged,
A mint te eő néki adtad hatalmadot,
Hogy meg ismértessen téged mindenekkell,
Es a kit el küdtél világra, fiadot.
En téged e földön dicsőítetelek,
Látod e világnak meg jelentetelek,
Látom meg ismérték szent Atyám, mindenek,
Altal attam nekik már minden ígéket.
En mostan te néked könyörgök érettek,
Midőn én te hozzád mégyek, tarcsd meg őket,
Hogy senki közüllük el ne veszen, hanem
A veszélynék fia menyen el ösvenyén.*

*Nem kérlek, hogy ki vedd őket e világból,
Hanem hogy meg őrizd őket a gonosztól,
Nem is lesznek ők már ebből a világból,
Mert én sem fűgöttem soha ez országtól.*

A középkori misztika ihlető lelke, az „amor sanctus”, a szent, az isteni szeretet is megjelenik ebben a misztériumban és lángoló szeretetre sebzí az emberi nem géniuszának szívéét. De a misztikus lélekből, a gótikus középkor lelkéből fakad a szent fájdalom is. Ezzel a szent fájdalommal világosítja meg az Isteni Szeretet a Világi Szeretet vakságát is:

*Világnak romlandó kényes szeretete,
Vedd bé intésemet, induly kesergésre,
Lágyuljon meg szived, készüly szenvedésre,
Lelki nagy bánattal tekíncs a keresztre.
Lágyuljon meg szived Kristus szenvedésin,
Rémülyön te lelked az ő kesergésin,
Halgasd neki moslan szép kérő szavaít,
Ely alkalmatossággal, vedd be tanácsim.
A Kristus világra küldetett lelkedért
És fel feszítetett az üdvösségedért,
Isten keresztfára ment te életedért,
Koczkára vetette lelkét szerentsédért,
Lelkét ki bocsátá a nagy szeretetért,
Kérlek én tégedet vére hullásáért,
A te meg vállódnak számtalan kinnyáért,
Induly siralomra az ő fájdalomiért!*

De a lelki megrázkódtatást még tovább hajtja ez a barokká formált kései középkor. Régi magyar gótikus táblaképekre gondolhat az olvasó, amikor ezeket a szövegeket olvassa. A gótika érzelmekkel teli, fájdalomtól átbarázdált lelkivilágából merültek föl olyan képek, mint az esztergomi Keresztény Múzeumban Szent István megkövezése, ahol vadarcú pribékek sebzik véresre a szent fejét, vagy ugyanott a Kálvária 1440-ből való ábrázolása, a sebestől folyó Krisztussal. Vagy menjünk lélekbén Kassára, ahol Krisztus ostromzása jelenik meg a Dóm főoltárán, és ahol a durvaságtól eltorzult tekintetű hóhérok korbácsolják véresre az isteni Messtert. És ott a hontszentantali Keresztvitel fájdalommal és szenvedéssel teli világa, ahol ugyancsak gúny és gonoszság gyötri az Üdvözítőt. Ezekhez a képekhez pedig valósággal szöveget adnak a csíksomlyói misztériumok versei, amikor élénk állítják a szenvedő Jézust és az őt gúnyoló gonosz pribékeket:

*Vá, te hitegető, kapál Uraságra,
Majd meg tanítalak én egy faj notára,
Hid meg, hogy elviszem bñrödöt csávára,
Reméllem bellölle lesz szép bakaria.
Gyere már, ne szuszogj, mert huzzák a notát,
Vond le a válláról a szép kamisiát,
Üssed, vágjad, szabjad vesszővel a hátát,
Öncsed ki a vérét, szagassad a husát. (1759.)*

Ne lássunk durvaságot ezekben a versekben. A népies ízű, drasztikus hang itt is, akár a középkorban lelki fájdalom és megindultság fölidézőjévé válik. Ez még a Bosch és Breughel világa, különös, kísérteties, félelmekkel és megrázkódtatásokkal teli világ. Az 1752. évi misztérium egyik középkorias jelenetében a két németalföldi mester ecsetjére méltó módon félelmetesen-fantasztikus alakban jelennek meg az ördögök. Drumo nevéükön szólítja őket:

Fél szemű, lúd lábú, pipe orrú, görbe hátú, más fél lábú, kerek orrú, kalán filű, kapta nyakú, csikkó fogú!

És a hívottak válasza hasonlóképpen kísérteties és groteszk: bityinkoró, karibille, prittyta, koronbitty, hipp, hopp, Hem, Rem, Bam. — Rendbe, fél lábra, fél szemre háttall, jobbra, csára, hiszra, kétt felé, fog fel a fegyvert!

Ilyen ördög-jelenet azután még egybűt is szerepel a misztériumokban. Mint itt is, másutt is egész csukorat jelenik meg belőlük. Eszünkbe jutnak Spengler szavai: a gótikus vallási élet két pólusa a Madonna és az ördög. Valóban: a csíksomlyói drámák is köztük mozognak. Egyik oldalon ott az érzelem az isteni szeretet, másfelől a félelem, aggodalom, a kankus, az ördög.

Ezért válik az a misztérium-világ végső fokon a székely balladák világának rokonává. Az élet veszélyességének, fájdalomosságának alaphangja itt is, ott is fölcsendül. Sokszor még a verselés is egészen balladás ritmusúvá válik. Ilyenek Dávid király szavai az 1752. évi játékban, ahol Salamont jelöli ki utódjának:

*Halyátok én nekem kedves jó szolgálím:
Vegyétek mellétek uratok vilézil,
Vigyétek Salamont mindyárt a szent helyre,
Azután tétessék a királyi székre,
Esküdjék meg a nép az eő hívségére.*

Mintha csak a balladák szavait hallanók! Itt mutatkozik meg, hogy a csíksomlyói vallásos színjátszás is Erdély sarjadéka. Hisz Erdély földjén is tovább élt a gótikus örökség és magába vette a fáj ízét, színét. Ez az erdélyi gótika és a belőle nőtt erdélyi barokk pedig már Kelet művészete: érződik benne valami földközelség, zord fanyarság, olykor vadság is. A gótikus-barokk érzelmesség hangjai szinte észrevétlenül ebbe a zord és fanyar hangba csendülnek át, az erdélyi világ nyomott és szenvedélyes patoszába. A sok példa közül most csak Jeremiás siralmának illetően való székely változatát idézzük, az 1751. évi játékból:

*Ah, ah, ah, én Uram, heába fáradok,
Sok könyhullatásra mi haszna fakadok,
Félek, a veszélybe én nyakig maradok,
Embert nem tanálok, igazat nem látok.
Heába kerülöm városnak utzáit,
Mert ki-ki szivének be zárta kapuit,*

*Nem akarja tudni törvénynek útait,
 Nincs, ki fel keresse igazság jövait.
 Foly város utzáin a vétkeknek mérge,
 A sok gonosságnak el áradot vize;
 Égben kiált bűnnek már kegyellensége,
 Nincs egy férfinak is Istenhez hívsége.
 E felebarátját fogával mardossa,
 Maga tagját mint egy rágja és tapodya;
 A más híret nevét másoknak mardossa,
 Attyát, Bátyját, Nényét lábával rugdossa.
 Az ifiak löttek kaczer ménlovakká,
 A vének változtak rut kecske bakokká,
 Más feleségére távol uton nyerit,
 Mézes pálinkával ki szeretőt kerit.
 Mivel lábbal rugják hát Isten törvényét,
 Minden inségeknek meg látják örvényit;
 Hogy meg nem tartották az Úr szövetségit,
 El vesztik csak hamar a Frigynek szekrényit.
 Messzünen nemzetség rohan tü reátok,
 Immár fejetekeket meg hotta az átok,
 Azért pusztítaták egészen hazátok,
 Már semmi kegyelem nem férhet hozzátok.
 El rontya ellenség erőss városidot,
 Meg emészti tüzzelel kényes lednyidot,
 El pusztítván minden sok tartományidot,
 Bátyával bé zárja minden utaidot.*

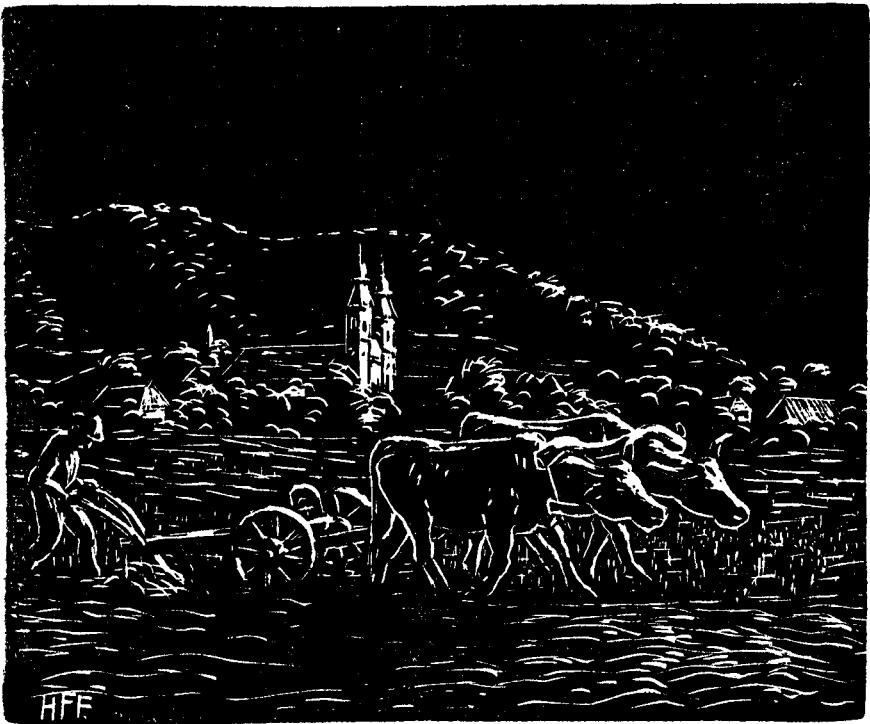
Szinte halljuk ezekből a versekből a székely beszéd, a székely nyelvjárás ízeit. De halljuk belőle a gótikus-barokk Erdély „vad” lelkét is, a fejedelmek korának, harcok és gondok századainak fojtott, nehéz patoszáat. Két nehezen fordítható olasz szóval jelölhetnénk legjobban ezt az erdélyi-magyar-keleti-lelket: austeritá, esuberanza. Magyarul talán így tolmácsolhatnók őket: fanyarság és túláradás. És idézhetnénk még tömegesen versszakokat, a fojtott és mégis túláradó szenvedély, a keleties „vadság” újabb és újabb példáit. És föl kell idéznünk az erdélyi művészet, az erdélyi várak és kastélyok képét: földből kinőtt dömöszske tornyaikkal és változatos, mozgalmas körvonalukkal. Földközelség és szenvedélyes mozgalmasság itt is, ott is egymásba fonódnak, egymásból alakulnak.

Szinte nehéz befejeznünk ezt a rövid bemutatást. Újra összevethetnénk ezeket a drámákat a székely balladákkal, a balladák titokzatos, fényhomályos, veszélyes és kísérteties világával. Hisz a gótikus-barokk misztériumok mögött is ugyanez a világ áll: ennek adja meg végső betetőzését a valóság szent titka.

De ha ez a néhány lapnyi fejtegetés és idézet csak valamit is megéreztetett a keleti magyar törzs, a székelyek drámai hagyományának szépségeiből, erejéből, munkánk nem volt hiábavaló. Hogy pedig célunkat annál biztosabban elérjük, igyekeztünk minél több részletet be is mutatni. Ezért idéztünk gyakran és szívesen. Szeretnénk, ha most, Erdély büszke visszatérése után, az *egész magyarság* szívébe zárná

a székely 18. század alkotásait: a csíksomlyói misztériumokat! Ma, amikor a színjátszás új vallási és közösségi ösztönzések után kutat, érdemes visszanyúlni a magyar multnak ehhez a szinte már elfeledett drámai kincséhez, és érdemes nyomukon a vallásos drámai művészet megújításán dolgozni. Mert hisszük, hogy a sekélyes társadalmi színműveken túl és utánuk újabb feladatok várnak a színpadra. Innen kell szétsugározni a mai ember lelkébe a nagy világnézeti élményeket. Csíksomlyó játékaiban ebben is mintáink, útnak indítóink lehetnek.

Angyal Endre

Csíksomlyó: Háromházi F. Ferenc linoleummetszete.